

УДК 372.48: 373.1(477) „1950-1980”

В. С. Бугрій

ЗМІСТ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ ПРО ОСВІТУ (50-80-ті рр. XX ст.)

У статті проаналізовано зміст шкільного краєзнавства у нормативно-правових документах про освіту 1950-1980 рр. Було з'ясовано, що у зв'язку з концепцією поєднання навчання з життям зміст шкільної краєзнавчої роботи передбачав вивчення найближчих промислових та сільськогосподарських підприємств; ознайомленням із технологічними та механічними процесами на них. Крім того, школа повинна була брати активну участь у трудових заходах, спрямованих на поліпшення найближчого оточення.

Ключові слова: *нормативно-правові документи, краєзнавство, зміст освіти, загальноосвітня школа.*

В статье проанализировано содержание школьного краеведения в нормативно-правовых документах об образовании 1950-1980 гг. Было выяснено, что в связи с концепцией связи учебы с жизнью содержание школьной краеведческой работы предусматривало изучение ближайших промышленных и сельскохозяйственных предприятий; ознакомлением с технологическими и механическими процес-

сами на них. Крім того, школа должна была активно участвовать в трудовых мероприятиях, направленных на улучшение ближайшего окружения.

Ключевые слова: нормативно-правовые документы, краеведение, содержание образования, общеобразовательная школа.

In the article maintenance of school study of a particular region is analysed in normative legal documents about education 1950-1980. It was found out that in connection with conception of connection of studies with life maintenance of school regional work was foreseen by the study of the nearest industrial and agricultural enterprises; by an acquaintance with technological and mechanical processes on them. In addition, school must was participate actively in labour measures, directed on the improvement of the nearest surroundings.

Key words: normatively-legal documents, study of a particular region, maintenance of education, general school.

Постановка²⁶проблеми. Еволюція політичних і соціальних пріоритетів у незалежній Українській державі потребує створення загально-дидактичної концепції шкільної освіти. Вона має враховувати досягнення сучасної педагогічної науки, спиратися на соціальний досвід та потреби дітей, ґрунтуватися на національних традиціях, використовувати позитивні надбання української школи у процесі її розвитку.

Вивчення конкретних історико-педагогічних явищ, зокрема шкільного краєзнавства, дає можливість з'ясувати не лише його роль і місце у навчально-виховному процесі школи, а й усвідомити загальні тенденції та перспективи розвитку системи освіти в цілому.

Питання організації та розбудови освіти в Україні у ХХ ст. розглядалися в роботах вітчизняних науковців А. Алексюка, С. Болтівця, О. Вишневського, В. Курила, В. Майбороди, А. Москаленка, А. Погрібного та інших.

Вивченню мети та змісту освіти присвячені дослідження А. Кирди, Е. Красновського, І. Курдюмової, О. Скрипченка та інших.

Засади освітнього краєзнавства у своїх працях розробляли В. В. Борисов, А. В. Даринський, П. В. Иванов, М. П. Крачило, В. П. Корнеєв, М. Ю. Костриця, М. М. Лисенко, В. В. Обозний, М. Д. Янко та інші.

Проте, у вітчизняній педагогіці не знайшла достатнього висвітлення проблема аналізу освітньо-виховних завдань шкільного краєзнавства, які були сформульовані у державних документах.

Мета статті – проаналізувати вплив нормативно-правових державних та партійних документів про освіту на змістовий компонент системи шкільного краєзнавства у зазначений період.

Виклад основного матеріалу. Під нормативно-правовими документами про школу періоду 50-80-х рр. ХХ ст. розуміються офіційні письмо-

ві документи прийняті державними та партійними органами і спрямовані на регулювання відносин у галузі загальної освіти та розраховані на тривале, неодноразове застосування.

В умовах монополії держави на систему освіти її нормативно-правові документи визначали увесь комплекс діяльності школи. Безпосередньо від них залежали мета, зміст та організація навчально-виховного процесу закладів освіти, у тому числі і напрямки та обсяг краєзнавчої роботи учнів.

У досліджуваній період держава була зацікавлена у зростанні своєї економічної міцності завдяки удосконаленню продуктивності праці. Тому, нормативно-правові документи про школу орієнтували загальноосвітні заклади на підготовку майбутніх учасників виробництва. Виходячи з цього будувалася і краєзнавча робота.

Найбільш важливими нормативно-правовими документами були закони та постанови державних та партійних органів. У 1958 р. був прийнятий закон „Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР” (грудень 1958 р.). Відповідно до нього запроваджувалася восьмирічна школа, замість загальнообов'язкової - семирічної. Передбачалося, що навчально-виховна робота у ній повинна будуватися на поєднанні вивчення основ наук, політехнічного навчання і трудового виховання, широкого залучення школярів до доступних у їх віці форм суспільно-корисної праці. В законі вказувалося, що „у процесі навчально-виховної роботи школа повинна знайомити учнів з різноманітними видами праці у суспільстві, допомагати школярам виявити свої здібності та обрати майбутню професію” [4, с. 229].

Повна середня освіта молоді за цим законом здійснювалася на основі поєднання навчання з продуктивною працею з тим, щоб вся молодь у цьому віці включалася у суспільно-корисну працю [4, с. 230]. Отже, даний закон був спрямований на посилення політехнічного змісту

освіти у 8-річній школі та професійної підготовки у старшій школі.

Запровадження закону про зв'язок навчання з життям змінювало зміст освіти, оскільки головна увага надавалася не науковим знанням, а вивченню виробництва. Краєзнавча робота школи пов'язувалася із дослідженням найближчих промислових та сільськогосподарських підприємств; знайомством із організацією технологічних і механічних процесів на них; встановленням їх місця в народному господарстві, житті регіону, республіки, країни. Крім того, передбачалася активна участь школи в трудових заходах, спрямованих на поліпшення оточення.

Визначена у законі мета та зміст краєзнавчої роботи школи була закріплена у ряді наступних постанов. Так, 10 листопада 1966 р. була прийнята постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР „Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи”. У цьому документі також підтверджувалася пріоритетність виробничих знань, наголошувалося на необхідності систематичного проведення у восьмирічних та середніх школах професійної орієнтації школярів шляхом ознайомлення їх з різними галузями народного господарства та культури, підприємствами колгоспами, радгоспами та закладами, найбільш поширеними професіями [5, с. 94].

Дана постанова була спрямована і на поліпшення виховного процесу у школі. Виконання її у цій частині пов'язувалося із вивчення героїчного минулого свого краю. Зокрема, Рівненський обласний відділ народної освіти, звітуючи про втілення постанови у життя, звертав увагу на те, що „патріотичне виховання має багато можливостей. В кожному населеному пункті, є люди і місця, зв'язані з героїчним минулим нашого краю. Кожний куточок нашої області – це книга героїки ровенчан, яку належить постійно читати підростаючому поколінню і виховувати в нього прагнення наслідувати героїчні традиції своїх земляків” [1, арк. 16].

20 червня 1972 вийшла чергова постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР. Сама її назва – „Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та подальший розвиток загальноосвітньої школи”, мала засвідчити про початок нового етапу у цій галузі. У документі зазначалося, що загальноосвітня школа розглядається як трудова і політехнічна [5, с. 98]. Постанова звертала увагу на необхідність заохочення створення та діяльності таких добровільних товариств, що вивчали рідний край, як „Юний патріот”, „Юний натураліст” та інші [5, с. 100].

Таким чином, постанови 1966 та 1972 рр. розширювали зміст краєзнавчої роботи, передба-

чаючи залучення підростаючого покоління до вивчення не лише виробництва, а і пам'яток природи та історії рідного краю.

У грудні 1977 р. була прийнята постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР „Про подальше удосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл та підготовки їх до праці”. В ній знову робився акцент на необхідності поєднання вивчення основ наук з життям. Трудове навчання та професійна орієнтація учнів мала проводитися з урахуванням використання найближчих до школи підприємств, колгоспів і радгоспів [5, с. 122].

12 квітня 1984 р. постановою Верховної Ради СРСР були затверджені „Основні напрямки реформи загальноосвітньої і професійної школи”. Згідно цього документа найважливішим завданням школи було надання підростаючому поколінню глибоких та міцних знань основ наук, розвиток навичок та умінь застосовувати їх на практиці, формування матеріалістичного світогляду [5, с. 14].

У той же час, велике значення „Основні напрямки реформ” надавали трудовому вихованню. Краєзнавча діяльність передбачала ознайомлення учнів з основами промислового та сільськогосподарського виробництва, будівництва, транспорту, сфери обслуговування; формування у дітей у процесі навчання та суспільно-корисної роботи трудових навичок та умінь; бажання свідомого вибору професії та отримання початкової професійної підготовки [5, с. 18].

Крім того, краєзнавство мало сприяти покращенню художньої освіти та естетичного виховання школярів. У зв'язку з цим у документі наголошувалося на необхідності розвивати у дітей почуття прекрасного, формувати високі естетичні смаки, вміння розуміти та цінувати вироби мистецтва, пам'ятки історії та архітектури, красоти і багатство рідної природи [5, с. 16].

На підставі попереднього документу ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР 12 квітня 1984 р. своєю постановою зобов'язали партійні та державні органи республік та областей зосередити зусилля на реалізації основних напрямків реформування загальноосвітньої школи. Були визначені такі цілі і завдання навчання та виховання у загальноосвітній школі, що обумовили зміст краєзнавчої роботи: у початковій школі (1-4 класи) – збільшення терміну навчання на один рік необхідно використати для кращого пізнання оточуючої природи. У середній школі (5-11 класи) – посилити зв'язок навчання природничих та гуманітарних дисциплін з життям, добиватися того, щоб він краще допомагав молоді збагнути оточуючий світ. При вивченні геогра-

фії рідного краю особлива увага зверталася на розширення екологічних знань учнів [5, с. 106-108].

Постанови уряду спрямовувалися, також, на виконання школярами різних суспільно-корисних заходів на території рідного краю та на оприлюднення їх результатів. Наприклад, у постанові колегії Міністерства освіти УРСР „Про підсумки змагання піонерських та комсомольських організацій шкіл Української РСР по збору лікарських рослин, дикорослих ягід та грибів у 1988 році” вказувалося, що „переможцями все-союзного і республіканського конкурсу стали 2272 школяр, 15 керівників і 77 шкільних колективів”. Найкращих результатів досягли „учні Закарпатської області, які здали на приймальні пункти 159 тонн лікарської сировини і 20 тонн дикорослих ягід” [7, арк. 121].

Постанови місцевих органів влади також впливали на зміст шкільного краєзнавства. Наприклад, 10 вересня 1985 року була прийнята постанова бюро Сумського обласного комітету КПУ, виконкому обласної Ради народних депутатів, президії обласної ради професійних спілок та бюро обласного комітету ЛКСМУ „Про заходи щодо розвитку туризму та удосконаленню туристсько-екскурсійного обслуговування населення в Українській РСР у 1986-1990 рр. та на період до 2000 року”. На її виконання Сумський обласний відділ освіти планував надати школам методичну допомогу у розвитку наступної краєзнавчої діяльності: комплексний краєзнавчий музей та його роль у поліпшенні навчально-виховного процесу у зв'язку з реформою школи; екологічне виховання та охорона природи школярами. Крім того планувалося організувати роботу 620 туристсько-краєзнавчих гуртків, а на базі краєзнавчого матеріалу, що був зібраний під час туристських походів та експедиційними пошуковими загонами створити додаткові шкільні музеї [2, арк. 1-2].

Для закріплення структури і функцій краєзнавчих заходів були розроблені їх положення. Прикладом такого документу може служити „Положення про туристсько-краєзнавчу експедицію піонерів і школярів Української РСР, присвячену 60-річчю КПРС”, затверджене Міністерством освіти УРСР та ЦК ЛКСМУ у вересні 1962 році. У цьому документі визначалися мета, завдання, зміст, учасники, етапи та інші складові цього заходу. Мета експедиції полягала у залученні школярів до вивчення і дослідження рідного краю та до активної участі у суспільно-корисній праці.

При цьому вивчення рідного краю передбачало знайомство учасників експедиції з діяльністю кращих ланок, бригад та підприємств, з пла-

нами розвитку району, міста, області, з виконанням завдань, щодо створення матеріально-технічної бази держави.

Суспільно-корисна праця полягала у посадці садів, алей дружби, у виявленні нових родовищ корисних копалин та будівельних матеріалів, у збиранні металевого брухту, в дослідженні водних ресурсів своєї місцевості, збиранні лікарських рослин тощо [6, с. 22].

У травні 1985 року Міністерством освіти СРСР було затверджено „Положення про організацію суспільно-корисної виробничої праці учнів загальноосвітніх шкіл”. У цьому документі визначалися такі завдання виробничої праці учнів, які були тісно пов'язані з краєзнавством:

- ознайомлення на практиці з основами сучасного виробництва, формування інтересу до професій, закріплення умінь і навичок, знань, отриманих у процесі трудового і професійного навчання, загальноосвітньої підготовки;

- надання посильної допомоги підприємствам, колгоспам і радгоспам, іншим установам народного господарства у виконанні виробничих завдань [5, с. 142].

Ще одним видом нормативних документів, які визначали зміст шкільної краєзнавчої роботи були накази та розпорядження. Вони затверджували або скасовували інші підзаконні акти чи подовжували строк їх дії. Наприклад, „Розпорядження Сумського обласного відділу народної освіти про проведення естафети „За лєнінське ставлення до природи” на честь 50-річчя Радянської влади” (1966 р.) передбачало посадку плодкових, декоративних та ягідних дерев і кущів, озеленення підприємств і шкіл, зустрічі з ветеранами праці і воєн, а також проведення у гуртках юнатів шкіл „роботи по виведенню красиво-квітучих форм червоних гвоздик – символу революції, розмножувати їх та висаджувати біля пам'ятників революції, на братських могилах” [3, арк. 6].

Висновки. У досліджуваний період в умовах централізації освіти держава через свої нормативно-правові документи регулювала увесь навчально-виховний процес школи. До найбільш важливих нормативно-правових актів належали: закони, постанови, положення, накази та розпорядження. Протягом 50-80-х рр. ХХ ст. їх головною ідеєю було поєднання навчання із життям. Ця ідея підпорядковувалася соціально-економічним інтересам держави, оскільки забезпечувала кращу підготовку учнів до майбутньої участі у виробничих процесах.

Поєднання навчання з життям змінювало концепцію освіти, оскільки головна увага надавалася не науковим знанням, а вивченню виробництва. В цих умовах зміст шкільної краєзнав-

чої роботи пов'язувався із дослідженням найближчих промислових та сільськогосподарських підприємств; ознайомленням із технологічними та механічними процесами на них; визначенням їх місця в народному господарстві, житті регіону, республіки, країни. Крім того, передбачалася активна участь школи у трудових заходах, спрямованих на поліпшення найближчого оточення.

Таким чином, нормативно-правові акти досліджуваного періоду спрямовували зміст шкільного краєзнавства на виконання освітньо-виховних завдань, поставлених державою. У той же час, особисті інтереси учнів, пов'язані з вивчення найближчого оточення, залишалися поза увагою офіційних державних документів про школу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Держархів Рівненської обл., ф. Р.2, оп. 6, спр. 197, 35 арк.
2. Держархів Сумської обл., ф. Р.- 3551, оп. 1, спр. 228, 4 арк.
3. Держархів Сумської обл., ф. Р.- 7375, оп. 1, спр. 85, 126 арк.
4. Керівні матеріали про школу. – К.: Радянська школа, 1962. – 386 с.
5. Народное образование в СССР. Сборник нормативных актов. – М.: Юридическая литература, 1987. – 336 с.
6. Положення про туристсько-краєзнавчу експедицію піонерів і школярів Української РСР, присвячену 60-річчю КПРС // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1962. - № 19. – С.22-23.
7. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 39, 168 арк.